
سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۰۹ -

اندیشه اسلامی (۱) / مؤلفان جعفر سبحانی، محمد محمدرضایی؛ تدوین نهاد نمایندگی
مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مرکز برنامه ریزی و تدوین متون درسی. - قم: دفتر نشر
معارف، ۱۳۸۴.

ISBN: 964 - 8523 - 92 - 4

۲۳۶ ص ۱۲/۰۰۰ ریال

کتابنامه: ص. ۲۲۷ - ۲۳۶؛ همچنین بصورت زیرنویس

۱ - اسلام - عقاید. ۲ - خودشناسی. ۳ - خداشناسی. ۴ - معاد. الف - محمدرضایی،

محمد، ۱۳۴۳ -، نویسنده همکار ب - نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها،

مرکز برنامه ریزی و تدوین متون درسی. ج - عنوان

۸ الف ۲ س / ۳ / ۲۰۰۰ BP

اندیشه اسلامی (۱)

آیت الله جعفر سبحانی

دکتر محمد محمدرضایی

مجموعه معارف

۱۸

اندیشه اسلامی (۱)

مؤلفان: آیت الله جعفر سبحانی و محمد محمدرضایی
تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

مرکز برنامه ریزی و تدوین متون درسی

ناشر: دفتر نشر معارف

چاپ: یکم، تابستان ۱۳۸۴ / ۳۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: صدف

بها: ۱۲۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۸۵۲۳-۹۲-۴

کلیه حقوق محفوظ است

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

رئیس مرکز تدوین: دکتر ابراهیم کلانتری؛ مدیر پژوهش و مدیر گروه مبانی نظری اسلام: غلامحسین گرامی؛ کارشناسان ارزیابی:
دکتر رضا برنجکار، حسن معنی؛ ویراستار: ابراهیم احمدیان؛ مدیر اجرایی مرکز: علی احمد عاشوری؛ مدیر تدوین: جواد محفوظی زاده؛
بازبینی نهایی: مصطفی رفیعان، علی صائب نیا؛ صفحه آرایی: منصوره سادات طباطبایی، سید محمد مسجدی؛
اصلاحات حروف نگاری: سید محمد حسن طباطبایی نیک، م تقدیسی؛ نمونه خوانی: راضیه عیبری؛

مسئول سایت ایفقرنت: سید علیرضا آل بی؛ مدیر تولید و نشر: عباس قاسمان؛ مدیر توزیع: محمد علی اختریان

مراکز پخش

قم: ۱. خیابان شهدا، کوچه ۴۲، شماره ۵، تلفن و نمابر ۷۷۴۴۶۱۶، ۲. خیابان شهدا، رویه روی دفتر مقام معظم رهبری تلفن ۷۷۳۵۲۵۱، نمابر ۷۷۴۲۷۵۷،

تهران: خیابان انقلاب اسلامی، چهار راه کالج، شماره ۷۹۱، تلفن ۸۹۱۱۲۱۲، نمابر ۸۸۰۹۳۸۶

نشانی الکترونیک: E-mail: nashremaaref@yahoo.com، پایگاه اینترنت: www.ndshremaaref.com

سخن مرکز

خداشناسی و فرجام‌شناسی در صدر مقولات دینی قرار گرفته و همواره از مبنایی‌ترین و پرجاذبه‌ترین موضوعات تفکر و تأمل انسانی بوده است. اندیشیدن در این حقایق از نظر عقل و دیدگاه دینی از اهمیت فراوانی برخوردار است. از این رو بایسته است اینگونه مباحث بر پایه‌هایی محکم و استوار بنا گردد تا بهره‌گیران ضمن تعمیق و تقویت ایمان دینی و خداباوری از آفات فکری، روحی و علمی در امان باشند. روشن شدن اهداف، برنامه‌ها و چگونگی زیستن تا حد زیادی مرهون روشن شدن این دو مسأله مهم - مبدأ و معاد - است. بی‌شک برای رسیدن به این منظور باید علاوه بر تلاش‌های مستمر عقلانی و به‌کارگیری راه‌حل‌های منطقی از راهنمایی و دستگیری‌های ارزنده وحی الهی نیز بهره جست.

تردیدی نیست که آموزش کارآمد مبانی نظری اسلام مرهون عوامل متعددی است که از جمله آن می‌توان به متون آموزشی مناسب اشاره کرد. در این راستا کتاب حیاضر به همت حضرت آیت‌الله جعفر سبحانی - از صاحب‌نظران مباحث کلامی در حوزه علمیة قم -

و آقای دکتر محمد محمدرضایی - دانشیار گروه فلسفه دانشگاه تهران - براساس سرفصلهای مصوب درس اندیشه اسلامی (۱) به رشته تحریر درآمده است.

از آنجا که قرآن کریم و روایات اسلامی سرچشمه‌های زلال و منابعی غنی در این زمینه به‌شمار می‌آیند. مؤلفان محترم این اثر علاوه بر براهین عقلی از ادله نقلی قرآنی و روایی نیز سود جسته‌اند. توجه به آیات و روایات مرتبط با مباحث و آغاز نمودن بحث با خودشناسی و نیز بحران‌های فراوری انسان مدرن و نقش دین در دنیای معاصر از ویژگی‌های این اثر به حساب می‌آید. تلاش مؤلفان ارجمند براین بوده که مطالب پیچیده عقلی و فلسفی به شکلی ساده و قابل فهم ارائه شود.

این مرکز ضمن سپاس و قدردانی فراوان از مؤلفان محترم و همه کسانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند، از دیدگاه‌ها، پیشنهادات و انتقادات صاحب‌نظران، استادان و دانشجویان عزیز استقبال می‌کند.

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی

گروه مبانی نظری اسلام

فهرست مطالب

.....	سخن مرکز	۵
.....	مقدمه	۱۷

بخش یکم: انسان و ایمان

۲۱ - ۵۵

.....	فصل اول: چیستی انسان	۲۳
.....	خودشناسی	۲۳
.....	۱. مقدمه کمال انسانی	۲۵
.....	۲. پیش درآمد جهان شناسی	۲۵
.....	۳. مقدمه خداشناسی	۲۶
.....	۴. حلال مشکلات انسان	۲۷
.....	حقیقت انسان	۲۷
.....	روح؛ حقیقت انسان	۲۸
.....	ابعاد روح و روان انسان	۳۰
.....	۱. بعد ادراکی انسان	۳۰
.....	ادراک نظری	۳۱
.....	قوای علم حصولی	۳۱
.....	ادراک عملی	۳۳
.....	۲. بُعد گرایشی انسان	۳۳

۳۳	دیدگاه متفکران مغرب زمین
۳۵	انسان و بحران‌های فرارو
۳۵	بحران معرفتی
۳۶	بحران اخلاقی
۳۷	بحران روانی و معنوی
۳۸	نقش دین در رفع بحران‌های انسانی
۴۱	فصل دوم: ایمان
۴۱	مقدمه
۴۱	معنای لغوی و اصطلاحی ایمان
۴۲	ایمان و معرفت
۴۴	ایمان و عقل
۴۹	ایمان و عمل
۵۱	ایمان و اختیار
۵۲	متعلقات ایمان
۵۴	درجات ایمان

بخش دوم: وجود خدا

۵۷ - ۸۲

۵۹	مقدمه
۶۱	فصل اول: برهان فطرت بر وجود خدا
۶۲	معنای فطرت
۶۳	فطری بودن خداشناسی
۶۳	۱. دلیل نقلی
۶۴	راه‌های تذکر و یادآوری فطرت
۶۵	۲. دلیل عقلی
۶۵	فطری بودن خداجویی و خداپرستی
۶۷	فصل دوم: برهان علی
۶۷	تقریر برهان علی
۶۷	۱. تعریف علت و معلول
۶۸	۲. تعریف علت فاعلی

۶۸	۳. اصل علیت
۶۹	۴. اثبات معلولیت عالم
۷۱	۵. امتناع دور و تسلسل در علل
۷۳	فصل سوم: برهان نظم
۷۵	ساختار مشترک برهان نظم
۷۶	تعریف نظم
۷۶	تقریرهای مختلف برهان نظم
۷۶	۱. برهان هدفمندی
۷۷	۲. برهان نظم از موارد جزئی
۷۹	۳. برهان هماهنگی در کل عالم
۸۱	برهان نظم و نظریه تکامل

بخش سوم: صفات خدا

۸۳-۱۱۷

۸۵	فصل اول: امکان شناخت صفات خدا
۸۵	۱. دیدگاه اهل تعطیل
۸۶	نقد و بررسی
۸۶	۲. دیدگاه اهل تشبیه
۸۷	نقد و بررسی
۸۸	۳. دیدگاه اثبات بالانتسبیه
۹۱	فصل دوم: راههای شناخت صفات خدا
۹۱	۱. راه عقلی
۹۳	۲. سیر در آفاق و انفس
۹۴	۳. قرآن و روایات
۹۴	۴. کشف و شهود
۹۴	توقیفی بودن اسما و صفات الهی
۹۵	فصل سوم: انواع صفات خدا
۹۵	۱. صفات ثبوتی و سلبی
۹۶	شمار صفات ثبوتی و سلبی
۹۶	۲. صفات ذاتی و فعلی

۹۷	۳. صفات نفسی و اضافی
۹۷	۴. صفات ثبوتی ذاتی
۹۷	۱. علم الهی
۹۸	مراتب علم خدا
۹۸	۱. علم خدا به ذات خود
۹۹	۲. علم خدا به موجودات پیش از آفرینش آنها
۱۰۰	۳. علم خدا به موجودات بعد از آفرینش آنها
۱۰۱	قرآن کریم و علم الهی
۱۰۲	علم خدا از نگاه روایات
۱۰۲	۲. قدرت الهی
۱۰۳	دلایل قدرت الهی
۱۰۴	عمومیت قدرت خدا
۱۰۵	۳. حیات الهی
۱۰۵	حیات مخلوقات
۱۰۸	وصف قرآن و روایات از حیات الهی
۱۰۸	۴. خدا بینا و شنوا است
۱۰۸	۵. اراده الهی
۱۱۱	۶. حکمت
۱۱۱	معانی حکمت
۱۱۳	۷. عدل
۱۱۵	معنا و اقسام عدل
۱۱۵	۱. عدل تکوینی
۱۱۶	۲. عدل تشریعی
۱۱۶	۳. عدل جزایی

بخش چهارم: مسئله شر

۱۱۹ - ۱۳۴

۱۲۱	تعریف و اقسام شر
۱۲۲	راه حل های مسئله شرور
۱۲۳	۱. شر، لازمه جهان مادی است

۱۲۵	اشکال کم‌تر بودن خیرات نسبت به شرور
۱۲۶	۳. شر ناشی از آزادی انسان است
۱۲۸	۳. شر ناشی از جزئی‌نگری است
۱۳۰	۴. شر ناشی از جهل انسان به خدا است
۱۳۲	راز و فواید شرور جهان
۱۳۲	۱. شرور؛ لازمه ذاتی عالم ماده
۱۳۲	۲. شرور؛ علت شکوفا شدن استعدادها
۱۳۳	۳. شر؛ عاملی برای بیداری از غفلت
۱۳۳	۴. شرور؛ هدیه‌ای به بندگان خاص
۱۳۴	۵. شرور؛ آزمون الهی

بخش پنجم: توحید و شرک

۱۳۵ - ۱۶۴

۱۳۷	مراتب توحید
۱۳۷	۱. توحید در ذات (ذاتی)
۱۳۷	توحید ذاتی در قرآن و روایات
۱۳۹	دلیل عقلی بر توحید ذاتی
۱۴۰	ذات خدا بسیط است و جزء ندارد
۱۴۱	تثلیث
۱۴۲	۲. توحید صفاتی
۱۴۳	۳. توحید در خالقیت
۱۴۴	۴. توحید در ربوبیت
۱۴۷	۵. توحید در تشریع و تقنین
۱۴۸	۶. توحید در اطاعت
۱۴۹	۷. توحید در حاکمیت
۱۵۰	۸. توحید در عبادت
۱۵۲	توسل به اولیای الهی
۱۵۳	بزرگداشت انبیا و اولیای الهی
۱۵۶	تبرک جستن به آثار اولیای الهی
۱۵۷	نماز

اسرار نماز.....	۱۵۹
۱. تجلی یاد خدا.....	۱۵۹
۲. تجلی وحدت.....	۱۶۰
۳. عامل رفع فاصله طبقاتی.....	۱۶۰
۴. مایه پرهیزگاری.....	۱۶۰
۵. اطلاعات پذیری.....	۱۶۲
۶. مایه پاکیزگی.....	۱۶۲
۷. تجلی اخلاص.....	۱۶۲
۸. مایه شادابی و نشاط.....	۱۶۳
۹. مایه انضباط و وقت شناسی.....	۱۶۳
دلیل عبادت انسان.....	۱۶۴

بخش ششم: معاد و جاودانگی انسان

۱۶۵ - ۲۲۵

کلیات.....	۱۶۷
معنای معاد.....	۱۶۷
اهمیت معاد.....	۱۶۷
اهتمام قرآن به موضوع معاد.....	۱۶۸
وابستگی معاد به روح.....	۱۷۰
نمونه‌های مشابه معاد.....	۱۷۱
۱. ابراهیم و احیای مردگان.....	۱۷۱
۲. زنده شدن عزیر.....	۱۷۲
۳. اصحاب کهف.....	۱۷۳
۴. زنده شدن مردگان به دست عیسی علیه السلام	۱۷۴
۵. رویش گیاهان.....	۱۷۴
براهین عقلی معاد.....	۱۷۵
۱. برهان فطرت.....	۱۷۵
۲. برهان حکمت.....	۱۷۷
۳. برهان عدالت.....	۱۷۸
۴. برهان مقولیت.....	۱۷۹

۱۸۰	منکران معاد و انگیزه انکار
۱۸۱	شبهه اعاده معدوم
۱۸۲	شبهه قدرت فاعل
۱۸۳	شبهه علم فاعل
۱۸۴	انواع معاد
۱۸۵	قرآن و معاد جسمانی و روحانی
۱۸۷	۱. لذت خشنودی خدا
۱۸۸	۲. رنج فراق محبوب
۱۸۹	تناسخ و معاد
۱۹۲	تناسخ و مسخ
۱۹۳	مرگ؛ پنجره‌ای به زندگی نو
۱۹۴	۱. معنای مرگ
۱۹۴	۲. آیا مرگ امر عذمی است؟
۱۹۵	۳. مرگ؛ سنت حتمی و همگانی
۱۹۵	۴. وحشت از مرگ
۱۹۷	۵. انواع مرگ‌ها در قرآن
۱۹۷	الف) مرگ‌های دشوار و آسان
۱۹۸	ب) مرگ تن و قلب
۱۹۸	ج) مرگ فرد و جامعه
۱۹۹	د) مرگ افتخارآمیز
۱۹۹	۶. توبه در حال مرگ
۲۰۰	۷. وصیت در حال مرگ
۲۰۱	۸. ناآگاهی انسان از مرگ خویش
۲۰۱	قبر و عالم برزخ
۲۰۲	تصویر رستاخیز
۲۰۲	۱. نشانه‌های رستاخیز
۲۰۳	وضع زمین و دریاها و کوهها
۲۰۳	وضع آسمان و ستارگان
۲۰۳	نفخ صور
۲۰۴	۲. اوصاف رستاخیز

- ۲۰۴ ۱. واقع‌شدنی و تردیدناپذیر.
- ۲۰۴ ۲. نزدیک بودن.
- ۲۰۴ ۳. حق.
- ۲۰۵ ۴. خبر بزرگ.
- ۲۰۵ ۵. فراخوانی همراه رهبر.
- ۲۰۵ ۶. فریاد.
- ۲۰۵ ۷. فرار از بستگان، قطع پیوندها و جدایی.
- ۲۰۵ ۸. پیرکننده.
- ۲۰۶ ۹. آشکار شدن رازها.
- ۲۰۶ ۱۰. سود ندادن مال و فرزند.
- ۲۰۶ ۱۱. پذیرفته نشدن عذرها.
- ۲۰۶ ۱۲. حسرت.
- ۲۰۶ قیامت و حساب بندگان.
- ۲۰۷ ۱. حساب‌برس کیست؟
- ۲۰۸ ۲. متعلق حساب چیست؟
- ۲۰۹ ۳. حساب‌رسی و اتمام حجت.
- ۲۱۰ میزان
- ۲۱۱ معنای میزان.
- ۲۱۱ میزان برای چه کسانی است؟
- ۲۱۲ گواهان روز رستاخیز.
- ۲۱۲ الف) شاهدان بیرون از وجود انسان.
- ۲۱۲ ۱. خدا.
- ۲۱۳ ۲. پیامبران الهی.
- ۲۱۳ ۳. پیامبر اسلام.
- ۲۱۴ ۴. فرشتگان.
- ۲۱۴ ۵. زمین.
- ۲۱۵ ۶. زمان.
- ۲۱۵ ۷. قرآن.
- ۲۱۶ ۸. نامه اعمال.
- ۲۱۶ ب) شاهدان درون وجود انسان.

۲۱۶	۱. اعضای بدن
۲۱۷	۲. پوست بدن
۲۱۷	تجسم اعمال
۲۱۹	بهشت و جهنم
۲۱۹	آفرینش کنونی بهشت و جهنم
۲۲۱	راه رسیدن به بهشت
۲۲۱	۱. ایمان و عمل صالح
۲۲۲	۲. تقوا
۲۲۲	۳. پیروی از خدا و رسول
۲۲۲	۴. راستی و راستگویی
۲۲۳	۵. احسان و نیکوکاری
۲۲۳	۶. صبر و بردباری در راه خدا
۲۲۴	۷. اهتمام به نماز
۲۲۴	۸. انفاق در راه خدا
۲۲۵	۹. هجرت و جهاد
۲۲۵	۱۰. شهادت در راه خدا

کتابنامه: فارسی و لاتین

۲۲۷-۲۳۶

مقدمه

در زندگی انسان، تعقل و خردورزی و سپس انتخاب اعتقاد درست، بسیار اهمیت دارد، زیرا که انتخاب هر اعتقاد و تفکری، قطعاً، در سرنوشت و اعمال انسان اثر می‌گذارد و می‌توان گفت که رفتار آدمی، جلوه بیرونی همان باورهاست. اصولاً تفاوت اساسی بین افراد صالح و نیکوکار و عادل و... و افراد ظالم و تبه‌کار، به اعتقاد و تفکر آنها برمی‌گردد. از این رو است که قرآن، انسان را بسیار به اندیشه‌ورزی و انتخاب راه و اعتقاد صحیح و احسن و التزام به آن، دعوت می‌کند؛ به گونه‌ای که بدترین جنیدگان نزد خدا کسانی هستند که کر و لال‌اند و اصلاً تعقل نمی‌کنند. بنابراین، قبل از هر چیز انسان باید در بارهٔ اموری که در زندگی‌اش سرنوشت‌ساز است به تفکر بپردازد.

از مسائل بسیار مهم و سرنوشت‌ساز در سعادت آدمی، تفکر در باب انسان، خدا و معاد است آدمی اگر به درستی خود را بشناسد و توانایی‌ها و گنجینه‌های فطری خود را کشف کند، می‌تواند به سعادت و کامیابی نائل گردد. بنابراین، اولین وظیفه انسان، این است که خود را نیک بشناسد؛ از چه آفریده شده است و چه کسی او را آفریده است و چه توانایی‌هایی در نهاد او قرار دارد، خودشناسی اگر به درستی انجام گیرد، می‌تواند به شناخت خدا و معاد نیز بینجامد. اعتقاد به خدا و معاد، چهره زندگی انسان را دگرگون می‌کند. فردی را در نظر بگیرید که خود را مخلوق و آفریده خدای حکیم و علیم و قدیر می‌داند که ارتباط مخلوقانه‌اش با او در هر لحظه برقرار است؛ خلقت خود را بی‌هدف ندانسته و زندگی دنیایی خود را فرصتی

برای تعالی و تکامل خود می‌داند نه صرفاً خوش‌گذرانی زودگذر مادی؛ تعالیم پیامبران را نه مزاحم آزادی خود بلکه تکامل‌ساز روح آدمی می‌داند؛ جهان را به این زندگی مادی منحصر ندانسته، بلکه بر آن است که این دنیا مزرعه آخرت است و سعی و کوشش و اعمال او، زندگی جاودانه را رقم خواهد زد، خدا را بر تمام اعمال خود ناظر می‌داند که کوچک‌ترین عمل او از چشم حساب‌رسان الهی مخفی نیست؛ هیچ ظلمی را به بندگان خدا روا نمی‌دارد؛ برای رشد و تعالی بندگان خدا دل می‌سوزاند و از پای نمی‌نشیند. او چگونه عمل خواهد کرد؟

حال فرد دیگری را در نظر بگیرید که خود را در حد سایر حیوانات تنزل می‌دهد که هیچ هدفی جز خوش‌گذرانی و لذت‌طلبی در این دنیا ندارد؛ خود را مخلوق موجودات بی‌جان و بی‌شعوری می‌داند که هیچ هدفی از خلقت او نداشته‌اند؛ زندگی را به این زندگی دنیوی محدود دانسته که تنها فرصتی است برای خوش‌گذرانی هرچه بیشتر؛ استثمار، استثمار، ظلم و تعدی به دیگران، همه در راستای لذت‌طلبی او قابل توجیه‌اند. او چگونه عمل خواهد کرد؟ بدین‌سان، اهمیت و نقش خودشناسی، خداشناسی و معادشناسی جلوه‌گر می‌شود. و اهمیت درس اندیشه اسلامی در دانشگاه‌ها در این راستا توجیه‌پذیر است.

این کتاب در حد خود کوششی ناچیز برای خردورزی و شناخت صحیح در باب این سه موضوع اساسی است؛ امید است که در انجام رسالت خود، کامیاب شود. خداوند را بر این توفیق، سپاس می‌گوییم. در عین حال از آنجا که هیچ کار بشری، عاری از نقص و کاستی نیست، نقدهای اساتید و اندیشوران را به دیده منت می‌نهیم.

در پایان، از زحمات بی‌وقفه تمام دست‌اندرکاران مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها که در تولید این اثر نقش آفرین بوده‌اند سپاس‌گزاریم؛ مخصوصاً از تلاش‌های رئیس مرکز، مدیر پژوهش و کارشناس گروه مبانی نظری اسلام صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نماییم.